

ԿՐՈՆՈՐԸ ՄԱՐԹՈՒՆ ՎԵՍԵ

«ԱՍՏՐ ՊԱՔ Է ՄԵՋԻ»:

Առտուն կանուխ է: Ապրիլին աղուոր առտուններէն մէկը. ուր արեւը սովոր է իր լոյսի և զօյներու դիւթանքները զննել թարմ կանաչներու զլսին և չուրջը, երբ ծիծաղն ու զուարթութիւնը կը պոսթկան արշալոյսի կախարդանքներուն հետ, մատղաշ մանուկներու կայտաանքներով:

Այդ առտուն, սակայն, գիւղը կ'արթննոր սարսափի ցուազին տպաւորութեամբ մը, մաքուր արևի երեսին կարծես յանկարծ քաշուած մութ ամպի մը խռովիչ սեռովը: Գողերը, այդ գիւղերը. մտեր էին Ակոր աղային տունը. պատը ծակեր ու ներս մտեր էին, և տներ տարեր էին հարսերու և աղջիկներու ոսկի շարոցները, մատնիներն ու օդերը, մարգարիտ ու աղամանդ գոհարեղէնները: Ասոնք չէին սակայն ինչ որ գիւղերուան այդ սարսափին կուտար իր բոլոր ահաբեկութիւնը: Ժամէն դարձող Մանուշ նենէն, Սուրբիկ տուտուն, ջուրի ծանր կուծը մէջքին կրթընցուցած, առտուն տարտամ լոյսին մէջ, տուններու զոց պատուհաններուն և դուռներուն առջև, չըջապատած էին Գոնտօջը, գլուխներին իրարու բերած բաց օդին, պարտէզին մէջ եռացող կաթսային տակ իրր յնարան ծառայող երեք խոշոր քարերու պէս: Գոնտօջը այդ առտուն սովորականին պէս, զայլերու մութին, երբ խաւարը կը գրկէ ճամբան ու չըջակայ տունները փողոցին: Ժամ էր զացեր, չըթնութները երերցնելով, «Հայր Մեր»ի, «Առաւօտ լուսոյ»ի և «Հաւատով խոստովանիմ»ի մըմունջներով, Առտուծոյ տունը տարածելով իր ոտքերուն տակ, տունէն մինչև ժամուն պատերը: Եւ այդ առտուն լսածին վրայ, կարծես իր աղօթքներուն անգործութեան մասին խորունկ գայթաղութեամբ մը, զրացիներուն հետ զլուխ գլխի եկած էր. հարս ու փեսայի իրարու մօտեցուած գլուխներով և կը խօսէր օրուան սարսափին վրայ վախէն ու զարմանքէն խոշոր բացած աչքերով: — «Գացածը ոսկի, մարգարիտ ըլլայ, կ'ըսէր ան, սոնք նորէն տեղը կուգան. բայց կ'ըսեն որ Ակոր աղային Վարսենիկը հիւնդցեր է, խեղճ աղջկան լեղին փրթեր է վախէն, պիտոճեն (բժիշկը) կը վազցնէին: Ակոր աղան ու կնիկն ալ խենդեցածի պէս են եղեր:» Ու կը նայէր փողոցի պատուհաններուն ուղղութեամբ՝ վախալով որ ուրիշներ մտիկ կ'ընեն. խնայելով իրեն՝ չարագուշակ բուր մը կեցուածքը այդ մութին մէջ.

— Վախ, վախ. կ'ըսէին միւսները, Ակոր աղան առտուածավախ մարդ մըն է, մըջիւնին մէջքին ոտք զնոյ մարդ չէ եղած. աղջիկնին ալ, շատ անուշ աղջիկ էր, լուսնկայ կ'ըմանէր. ախ, Առտուած. խելքէ մտքէ չանցած փորձանքներ կան այս մեղաւոր աշխարհին մէջ, և համաճարակէ զարնուածներու վախով՝ աչքերնին երկինք վերցուցած. «Առտուած դուն օդորմիս մեղի» կը բացագանչին:

Առտուն լուսցաւ, ալ աւելի գեղեցիկ, պայծառ ու անուշ: Գիւղերուան սարսափի լուրը մուտ գտած էր ամէն ականջներէ ներս. պատերը ծակելով և տուններ խորտակելով կարծես, պոռացող ու կատաղած հովի մը պէս, որ ամէն ճեղքերու մէջ կը սուլէ ու կը մլաւէ: Գիւղացիները ամբողջ, խիթքէ բռնուած մարդերու շարժումներով, դուռները ամուր զոցելով իրենց ետեւէն, կը վազէին դէպի լուկան. գիւղացիներու անյագ և զիւրաբորբոք հետաքրքրութեամբ իմանալու գիւղերուան դէպքը իր բոլոր մանրամասնութիւններով. որոնք կ'աւելնային և կը խճողուէին զրգուած երեւակայութիւններու բերած ահաբեկում և ամէնեն անսպասելի նորութիւններով: Եւ դէպքը կը խոշորնար, կ'առնէր անսահման համեմատութիւններ. ամէնեն զօրաւոր ջիւղերը թուլցնելու աստիճան: Կիները փողոցներու երկայնքը խումբեր կազմած, իրարու կը փսփային խոստովանողներու պատկառանքով, ամէն հանդիպողէ նոր բան մը իմանալու համար՝ աչքերնին ողորմուկ նայուածքներով անոնց զարձնելով. հորթէն բաժնուած կովերու նայուածքներով: Պատիկ տղաքներ և աղջիկներ, մեծերը օրինակելով, անոնք ալ իրենց խումբերը ունէին հոս և հոն. սարսափէն ընկճուած ու խելօքցած, վախկոտ խորունկ նայուածքներով: Եւ երբ արեւը մարդու

հասակով բարձրացած երկնքի վրայ, այդ ցիրուցան խումբերուն կուտար գետնին վրայ, հոծ ու խիտ թուփերու շուրջը. ամէն մարդ զիտէր զէպքը իր բոլոր մանրամասնութեան մէջ: Գոգերը եօթը հոգի են եղեր. մէկը ծակին քով կայնած է եղեր, երեսը գոց, և ան է որ կ'առաջնորդէ եղեր միւսները իր հրահանգներովը. Ալպանացի հովիւներու կընմանին եղեր գոգերը, իրենց խօսուածքէն հասկցուեր է, վերջապէս գիտէին գոգութեան ճիշդ ժամն ու վայրկեանը. ամէն գոգի զէմքն ու ըսած խօսքերը, տնկցներու վախերը, գոգացած առարկաներու թիւը, տեսակը, արժէքը, գոգերու քանի ժամ մնալը տունին մէջ. մէկ խօսքով այդ տխուր զէպքին դերակատարներուն բոլոր շարժումները, թատերական բեմի մը վրայ տեսնուած մանրամասնութեամբ: Մերթ պատմուածքներու մէջ տարբերութիւններ իրարու կը բախէին, և ահա ձայները կը բարձրանային, իւրաքանչիւրը ջանալով իր տեղեկութիւններու հեղինակութիւնն ու ստուգութիւնը փաստելու տղայական ջանքերով:

*

* *

Ակոր աղան գիւղին աղաներուն մէջ աչքի զարնող մէկն էր, հանդարտ, փորձառու և անհաճախնդիր համակերպող մը հանրային բարոյն համար: Իր ցաւը ամէնուն ցաւն էր, գիւղացիին և աղաներուն: Աղաները հազիւ մէյ մէկ սուրճ առած, Լօբին ագնուական սրճարանին մէջ, փութացեր էին ժամուն օտան: Ժամերգութիւնը նոր էր աւարտեր և քահանաները եկեր միացեր էին աղաներուն: Այս զուտ հայաբնակ մեծ գիւղին մէջ, կառավարութիւնը դեռ աղաներուն ձեռքն էր: Թուրք կառավարութեան գոյութիւնը գիւղացին կ'իմանար միայն, տուրքերը պահանջելու համար ատեն ատեն եկող զապթիւններու երևումով: Երջանիկ ժամանակներ էին այդ ատենները հայ գիւղերու կեանքին մէջ. մանաւանդ կեդրոնական կառավարութեան շրջանակին մէջ, կատարեալ ինքնավարութիւն մը, զոր կը պահէր Թուրք կառավարութիւնը, իր անգիտակ ծուլութեան մէջ. երբ կոսկածանքը դեռ թունաւորած էր այդ ինքնագոհ ծուլութիւնը, Հայկա-

կան բարենորոգումներու հարցէն չատ տարիներ առաջ:

Ակոր աղան տունէն կանչած էին, որ գիւղին ծայրէն ուր կը գտնուէր իր տունը, եկած էր հանդարտ քայլերով ժամկոչին առաջնորդութեամբ և քանի մը դրացիներու ընկերակցութեամբ. իր պաշտօնակիցներու մօտ: Կեանքին մէջ միակը ըլլալով, այդ օրը անսովոր հետաքրքրութեան առարկայ դարձած, նահատակի մը լուսապսակով տրտմաթաթաւ, որուն կը գառնային ամէն աչքեր, գունդերէն ու պատահաններէն, արցունքէն պղտորած: Եւ այդ պահուն ան իր հոգիին խորէն զգաց այն համատարած և անկեղծ համակրութիւնը զոր իրեն կը բերէր գիւղերու և սարոսփը: Աչքերը կախած էր, արցունքի վարակումէ մը վախճալով և իր առնակաշուքիւնը պահելու ճիգով:

Աղաներու հաւաքոյթին մէջ, զէպքը իր ստուգութեամբ կը պարզուէր: Հոգ ընկիւք բան մը չիկար. գոգերը պիտի բռնուէին, իրենց խօսքերը, արտասանութիւնը և տարազը գիրենք կը մատնէին: Ալպանացի հովիւներ էին, հաւանաբար Հոռմին Եսախի բնակիչներէն, որոնք իրենց այժմբու հօտերը կ'արածէին այդ չոր բարձունքներուն վրայ: Բայց կը մնար մութ կէտ մը, անշուշտ գիւղացի առաջնորդ մը ունէին, այդ մարդիկը չպիտի համարձակէին իրենք իրենց գլխուն այդ վտանգաւոր փորձանքին անձնատուր ըլլալ, ո՞վ էր ան . . . Եւ ինչ կրնար գուշակել. գիւղացի անպիտան դատարկապարտին մէկը ըլլալու էր. . . :

Աղաներուն աւազը այն ատեն ըսաւ իր շուրջիններուն. — «Տնտնալու ժամանակ չէ, գործի՛. գոգերը բռնուելու և պատժուելու են, եթէ թուլ շարժինք, ասօր Ակոր աղային, վաղը Մարտիկ աղային, միւս օրը, մեր մէջէն ոնէ մէկուն. գիւղը եղածայի կուտանք, մեր նամուսին զէմ է աս». և խօսքը գործի փոխելով, կանչեց ժամկոչը՝ — «Ծո՛ւտ, գնա Նշանը հոս կանչէ»:

Աղաները ամէն բան կարգի զրոյս ըլլալու մտքի հանդարտութեամբ, և իրենց այդ ներքին խաղաղութիւնը Ակոր աղային փոխանցելու փափկանկատութեամբ մը, պոռացին. — Մօ՛, տնտնա. գնա մեզի սուրճըսէ:

Սուրճերը բերուեցան. խօսակցութիւն-

ները պահ մը լռեցին. սուրճի ուսպերու ֆլութերով, երբ դուռնէն ներս չեմք վրայ երկար ու բարակ մարդու մը ուրուագիծը երեցաւ, դուռը երկու անցքերու վերածող մարդակի մը պէս, Նշանն էր, որուն հտեկն ներս կը մտնէր ժամկոչը, տիեզերական շարժումը գտնող մարդու մը ճառագայթումով:

— Հրամմէ՛, ըսին աղաները, Նշան ոտքի կը կենար, աչքերը չորս կողմը պտտեցնելով. հրամանի մը սպասելու անհամբեր նայուածքով, հաւատարիմ աղետական շունի մը փութկոտութեամբ:

— Նստէ՛, ըսին աղաները:

— Ի՞նչ նստիմ, աղաներ, գիտեմ եղածը, վաղելու ժամանակ է, դուք ձեր հրամանը ըսէք ինձի. և աթոռի մը եզերքին դպցուց վարտիքը, որսին վրայ յարձակելու պատրաստ կեցուածքով մը: Նշանը գիւղին մէջ հանրածանօթ էր, վտանգի և հնարքի մարդն էր, վազրի մը երկայն ու բարակ հասակովը և յանկարծական ոտտուճներովը, վախը ի՞նչ ըլլալը չէր գիտէր, և աս էր իր հերոսութեան զաղտնիքը: Գլուխը և գէմքը պիտակուած էին վերքերու սպիւներով, մշտական հին կոխնեւորու իրբե հետքեր, որոնց մէջէն միշտ դուրս եկած էր յաղթական ու ամենհին Քառասունը հազիւ կոխած էր, և բոլոր գիւղին մէջ իրեն չափ թեթեւաշարժ ու ճկուն մարդ չի կար:

— Նշան զաւակս, ըսաւ աղաներուն աւագը. աս գիշեր եղածը գիտես, գողերը Ալպանացի հովիւներ կ'երևին ըլլալ. աս գողերը բռնուելու են, ասիկա մեր նամուսին գէմ է. քու նամուսիդ գէմ, մեր իշխտ տղոցը նամուսին գէմ, էյէր այս գողերը չըռնուին, մենք ամէնքս ալ անպատիւ մարդեր պիտի ըլլանք, մենք, գիւղին բոլոր տեղիւնները, ամէնէն տառջ դո՛ւն. Նշանին եղած գիւղին մէջ մտնելու համարձակութիւնը գողերու տիրաւ խոռնելու է. քեզ տեսնամ. հիմա, անմիջապէս, քանի մը տղայ պիտի առնես, ով որ կ'ուզես. և ճամբայ պիտի ելլես. և առանց գողերուն հտ չպիտի դառնաս. ճամբուդ վրայ պիտի սպասեմ, առաջ ես ճակատդ պիտի պագնեմ. հայտէ՛, տղա՛ս. ինքքինքդ ցըցուր:

Նշանի ըմբոստ և անվեհեր հոգին վրայ

աղային աս խօսքերը երեքտրական կոճակի մը վրայ մատի մը կոխելու շարժումը ըրաւ. Նշան վառեցաւ կատաղութեամբ և ինքնավստահութեամբ:

— Մնաք բարով, աղաներ, տէր պապաներ, ըսաւ. քիչ տտենէն ինչալլահ կը տեսնուինք, և վեր ցատկեց տեղէն. և քայլերը առաւ դէպի դուռը:

Նշան վար իջաւ, արագ քայլերով, եւ շունչը առաւ, Մարգընակ Մինասին խահուէն, տակը քաշեց խրտի աթոռակ մը, սիկար մը վառեց, և Պօլօն Նիկոն կանչեց իրեն որ փողոցէն կանցնէր այդ պահուն, ձեռքերը փաթթելով: — Հերոսութիւնը կը պարտադրէ, — Պօլօն մօտեցաւ. — Ի՞նչ կուզես, Նշան աղա՛ւր, ըսաւ: — Շո՛ւտ, գնա կանչէ, Կուճուկ օղլանը, Պաղտասար Ակոն, Պատձակ Սարգիսը, Կապեճ Միհրանը. և մեր տղաքներէն ուրիշ ով որ տեսնես, շուտ սխալնին առնեն ու հոս գան, Մինասին խահուէին առջեւ, շո՛ւտ, կեյիկի քայլերով:

Քառորդ մը վերջը, Նշանին շուրջն էին իր ուղածները, Պօլօն Նշանին տունն ալ հանգիպեր և գէնքը բերեր էր: Սուրճերը կը խմէին, երբ փինթի Արթինը Նըշանի աչքին հանգիպեցաւ. — Արթին, կանչեց նստած տեղէն, շո՛ւտ գնա, թիւֆէնկդ ա՛ռ. եկուր, տեղ պիտի երթանք. Արթին կըմկըմայ, գիտէր Նշանին յամառութիւնը. — Քիչ մը քէյֆսիդ կ'աւտոր, ձերմի պէս բան մը կայ վրաս, հալ չունիմ. — Չըլլա՛ր, գոռաց Նշան, աչքերէն կրակ ժայթքեցնելով, սատկիւս ալ պիտի գաս. մեռելդ պիտի տանիմ, վալլահա, և բռունցքովը հրեց զայն համակերպուելու բերելու համար. — Արթին համակերպեցաւ, ճար չի կար, Նըշան խօսք հասկցող մարդ չէր, և խումբը ճամբայ ելաւ, Զաղցին ուղղութեամբ, գէպի Ղոռմին Եսասալը, Ալպանացի հովիւներու կայանը:

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

Վ. Մ.